

ՀԱՅԿ ՀԱՅԿԱԿԱՐԱՆ
ԳՅՈՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ՀԱՆՐԱՄԱՏՁԵԼԻ ԳՐԱԿԱՐԱՆ
№ 12 (103)

Խ. ՏԵՐ-ԱՎԱԳՅԱՆ

ՄԵՂՈՒՆԵՐԻ ԱՇՆԱՆ
= Յ Ե Վ =
ՋՄՈՒՄԱՆ ԽՆԱՄԻՔԸ

БИБЛИОТЕКА
ИНСТИТУТА
ВОСТОЧНОЕ СЛАВЯН
Академии Наук
СССР

ՊԵՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿԶՈՒԹՅՈՒՆ

ՅԵՐԵՎԱՆ

1930

638.1

Ա-37

638.1 | 60453-62
 17-37 | 208-208
 60453-62
 60453-62

17-	1986	7,	8,20

2729

ՀԱՅԿ ՀԱՅԿԱԿՈՄԻՏԵ

ԳՅՈՒԳԱՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

№ 12 (103)

38.1

17-37

Խ. ՏԵՐ - ԱՎԱԳՅԱՆ

ՄԵՂՈՒՆԵՐԻ ԱՇՆԱՆ ՅԵՎ

ԶՄՈՒՆ ԽՆԱՄՔԸ

БИБЛИОТЕКА
 ИНСТИТУТА
 ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
 Академии Наук
 СССР

ՊԵՏՏՐԱՏ 1930 ՅԵՐԵՎԱՆ

Ա. ՀԱՆԳՍՏԻ ԿԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

Մեղվի հանգստի բուն շրջանն մեր լերկրի լեռնալին գոտում սկսվում է մոտավորապես հոկտեմբերի սկզբից, լերը գլշերները արդեն բավական ցուրտ են, և միայն ցերեկները՝ մի քանի ժամ լեզանակը տաք է լինում, աչդ ժամանակ միայն հատ ու կենտ մեղուները դաշտ են թռչում, աշնան ուշացած ծաղիկներից ծաղկափռչի բերելու: Յերբեմն մեղուները դուրս են թռչում փեթակից «խաղալու», մաքրվելու՝ իրենց ստամոքսում հավաքած կղկղանքից: Հետզհետե լեզանակներն ավելի ու ավելի ցրտում են, մեղուն փեթակում «կծիկ է կապում» (դասավորվում և խիստ զանգվածով, վորը դնդի ձև ունի), ընկղմվում և հանգստի կացություն մեջ և ալիս փեթակից բոլորովին դուրս չի գալիս: Աչդ վիճակում նա մնում է մինչև գարուն, լերը ձյունը հալվում է և սկսում են տաք որեր:

Հանգստի դրությունը տարբերվում է գործունյա դրությունից վաղ միայն նրանով, վոր մեղուները պարապ նստում են փեթակում, ալլ մեղվի մարմնի մեջ կատարվող կենսական գործողություններն աչդ ժամանակ բոլորովին ալլ ընթացք են ունենում, ուստի, լեթե մենք ուզում ենք մեղուների հաջող ձմեռելու պայմանները հասկանալ, պետք է պարզ գաղափար ունենանք աչդ գործողությունների մասին:

Հանգստի կացությունը բուն չե. քունը ստանալում և հոգնածությունից. քնի ընթացքում մեր մարմնում վերականգնվում, կուտակվում են ալն նյու-

60453.67

Հրատ. 1411

Գրատ. № 5746 (բ). Պատվ. № 1073. Տիրամ 4000

Պետհրատի յերկրորդ տպարան Յերևանում

թերը, վորոնք մեր գործունյա գրութեան ժամանակ ծախսվել են—սպառվել, և հեռացվում են. այն թու-
նավոր նյութերը, վորոնք այնտեղ գոյացել են: Մե-
ղունները ևս քնում են այնպես, ինչպես բոլոր մյուս
կենդանիները: Քնի ժամանակ կենդանու մարմնի կեն-
սական գործողությունները (մարսողությունը, արշան
շրջանառութ., շնչառություն և այլն) դանդաղում, և
միայն չնչին չափով:

Մեղունների հանգստի կացությունը շատ մոտ է
ընդարմություն:

Հայտնի է, վոր վոշ միայն բոլոր միջատները,
այլ և մեզ լավ ծանոթ կենդանիներից շատերը, մողես-
ները, գորտերը, ոձերը և այլն ցրտի ազդեցության
տակ ընդարմանում են. նրանց արյունը պաղում է
(դրա համար էլ նրանց ասում են պաղարյուն կեն-
դանիներ), արշան շրջանառությունը, շնչառությունը
և այլ կենսական պրոցեսները խիստ դանդաղում են.
փոխվում է արշան քիմիական բաղադրությունը. կեն-
դանին մի քանի ամսվա ընթացքում վոշ շարժվում է,
վոշ ուտում. այս դրությունն անա կոչվում է ընդար-
մություն:

Մեղուն լիակատար ընդարմության մեջ է ընկղ-
մվում. նա շարժվում է, թեպետ շատ չնչին չափով և
ուտում է, թեպետ նույնպես շատ չնչին չափով.
բայց մեղվի մարմնը պաղում է (արշան ջերմաստի-
ճանն ընկնում է), և բոլոր կենսական պրոցեսները
խիստ դանդաղում են. այդ չերևույթը ըստ իր կեն-
սաբանական նշանակության ևս նման է ընդարմու-
թյան, վորի իմաստն այն է, վոր կենդանին կարողա-
նում է կերակրի բացարձակ բացակայության պաշ-

մաններում հմեռնել մինչև պայմաններն ավելի նպաս-
տավոր են դառնում. մեղուն թեպետ պաշար ունի,
բայց այդ միջոցով պաշարի ծախսի խնայողություն
և կարողանում անել. մեղունների հանգստի կացու-
թյունը մենք պետ է անվանենք կիսարնդարմացած
կացություն:

Ուրեմն թվենք հանգստի կացության կարևոր
հատկանիշները.—

1. Ընկնում է անհաս մեղվի մարմնի ջերմաստի-
կանը.—Շատ դժվար է այսպիսի մեկ փոքրիկ մարմնի
ջերմաստիճանը չափել. ուստի և մինչև այժմ էլ դեռ
ևս մեղվարւծական գրականության մեջ այդ մասին
տարբեր կարծիքներ գոյություն ունեն, վորովհետև
մեղվի մարմնի ջերմաստիճանը չափելու փորձերը
տարբեր հետևանքներ են տալիս: Բայց մեզ շատ լավ
հայտնի է, վոր ձմեռող կծիկի մեջ ջերմաստիճանը
տատանվում է $+13,90^{\circ}\text{C}$ և $+20,50^{\circ}\text{C}$ -ի սահմանում, (Ֆի-
լեպս, Իմենոտս), մինչդեռ ամառը նույն կծիկի մեջ
ջերմաստիճանը մոտ $+35^{\circ}\text{C}$ -ի: Իհարկե, չի կարող պա-
տահել, վոր մեղվի մարմնի մեջ ջերմաստիճանը այս
չերիու դեպքում էլ նույնը լինի: Մեր անձնական
փորձերը մեզ բերել են այն չեզոքակացության, վոր
մինչև իսկ ամառվա ընթացքում շրջապատող ոդի
ջերմաստիճանի ազդեցության տակ (չեբը մեղուններին
տեղավորում ենք զով շենքի մեջ) կծիկի ջերմաստի-
ճանն ընկնում է:

Մյուս կողմից մեզ հայտնի է, վոր միջատները
պաղարյուն կենդանիներ են և նրանց մարմնի ջերմաս-
տիճանը ցուրտ լինելիս ընկնում է: Իհարկե մեղուն
ընդհանուր որենքից բացառություն չի կարող կազմել:

2. Մեղվի մարմնի մեջ կենսական պրոցեսները՝ մարսողությունը, արյան շրջանառությունը, շնչառությունը և այլն խիստ դանդաղում են. դանդաղում է նյութերի փոխանակությունը:

Իբրա հետևանքով մեղուն կարիք չի պզուցում սնվելու սովորական կարգով. ճիշտ է, նա այդ գրությունն մեջ շարունակում է ուտել, բայց չափազանց քիչ: Ըստ Բերլեպշելի մեղվի ընտանիքը հանգստի կացություն մեջ ուտում է որակաւ 1 $\frac{1}{3}$ լոտ, վոր հավասար է մոտ 16 գրամի. չեթե ընտանիքում հաշվենք 4 փունտ մեղու, այսինքն մոտ 16 000 ուտող, ուրեմն 1,000 մեղուն որակաւ ուտում է մեկ գրամ, այսինքն մեկ մեղուն 4 ամսվա ընթացքում (120 ուր) ուտում է մոտ $\frac{1}{3}$ գրամ մեղր (գրամը հավասար է մսխալի մոտ $\frac{1}{4}$ -ին): Ըստ մեղվարուծության համառոտ հանրագիտակի *) կծիկը 4 ամսվա ընթացքում (նոյեմբեր փետրվար) ուտում է 9 փունտ մեղր:

Ուրեմն իրավամբ կարող ենք ասել, վոր մեղուն հանգստի կացություն մեջ համարյա չի ուտում: Յեւ աչդ չե թե նրա համար, վոր նա «չի ուզում ուտել», վոր նա գիտակցաբար խնայողություն է անում, ալ նրա համար, վոր նրա մարմնում դանդաղել են կենսական պրոցեսները. դրանից ավելին ուտելու նա կարիք չունի և չի կարող ուտել:

3. Չմեռալին հանգստի կացություն մեջ մեղուն թեպետ և շարժումներ և վորոշ աշխատանք կատարում է, բայց շատ չնչին չափով. նրա ամբողջ աշխատանքն այն է, վոր նա ուտում է. կծիկը ուտելով իրեն մո-

տիկ զանազան մեղրը, շարժվում է դեպի վեր, իսկ չեթե կծիկի վերևում մեղր չկա՝ դեպի յետ. բայց վորովհետև ամբողջ ձմեռվա ընթացքում նա ուտում է ընդամենը 6—9 փունտ, ուրեմն չուրաքանչյուր շրջանակից 1—1 $\frac{1}{2}$ փունտ, ուրեմն 4 ամսվա ընթացքում նրա կատարած ամբողջ ճանապարհորդությունը հավասար է ընդամենը մոտ 25 միլլիմետրի: Իբրավամբ կարող ենք ասել, վոր մեղուն ձմեռվա ընթացքում համարյա չի շարժվում և չի աշխատում:

Շնորհիվ այդ հանգամանքների մեղուն հանգստի կացություն մեջ իր կենսական ուժերը (եներգիա) չի ծախսում, չի սպառում, ալ լիակատար կերպով պահպանում է մինչև գարուն. մենք գիտենք, վոր աշխատավոր մեղվի կյանքի տևողությունը գործունյա վիճակում 6—8 շաբաթ է. մինչև իսկ ավելի քիչ. իսկ ոգոստոս-սեպտեմբեր ամիսների ընթացքում դուրս չեկած մեղուններն ապրում են մինչև հետևյալ գարուն (մոտ 8 ամիս) և կապարում են վաղ գարնան դաժան պայմաններում ամենածանր աշխատանքը, մինչև վոր նոր դուրս չեկած մեղունները նրանց հետը հետև կփոխարինեն. դրա պատճառն այն է, վոր ամառային յետուն աշխատանքի ժամանակ մեղուն արագ կերպով սպառում իր կենսական ուժերը, մաշում իր մարմինը՝ շուտով զառամում և մեռնում (իհարկե մեղունների խոշոր տոկոսը զոհ է գնում նաև զանազան պատահաւորներին), իսկ բնիքից հետո առաջացած մեղուններն ընկղմվում են հանգստի կացություն մեջ և չեն ծախսում իրենց կենսական ուժերը. շնորհիվ դրա աշունը կծիկի մեջ մտած և կիսարնդարմացած կացության մեջ ընկղմված մեղուն պահպանում է իր

*) В. И. Жуковская.

եներգիան և կենսաունակութունը մինչև վարուն, կարծես այդ 4 կամ 5 ամիսը նա ապրած չլինի:

Ուրեմն շնորհիվ հանգստի կացութիւն խնայվում է.

ա. պաշարը.

բ. մեղվի կենսական ուժերը.

Դրանից մեղ համար պարզ պետք է լինի, թե վորքան կարևոր է հանգստի կացութիւն նշանակութիւնը մեղ համար. պարզ պետք է լինի նույնպէս, վոր վորքան ավելի չեղարատե լինի այդ կացութիւնը և լիակատար, այնքան ավելի խոշոր կլինի պաշարի և կենսական ուժերի խնայողութիւնը:

Բ. ԶԱՆԱԶԱՆ ՀԱՆԳԱՄԱՆՔՆԵՐԻ ԱԶԴԵՑՈՒ- ԹՅՈՒՆԸ ՀԱՆԳՍՏԻ ԿԱՅՈՒԹՅԱՆ ՎՐԱ.

Այժմ տեսնենք, թե ինչ հանգամանքներ և ինչ կերպ են ազդում հանգստի կացութիւն վրա և ինչ գործնական հետեանքներ են ունենում մեղ համար:

Ձերմասիւնան. ինչպէս գիտենք, մեղուն հանգստի կացութիւն մեջ ընկղմվում է շրջապատի տեմպերատուրայի (Ջերմաստիճան, բարեխառնութիւն) ազդեցութիւն տակ. գիտենք նաև, վոր հանգստի կացութիւն մեջ գտնվող կծիկի ներսում տեմպերատուրան տատանվում է $+13,9^{\circ}\text{C} + 20,5^{\circ}\text{C}$ -մ սահմանում: Վերջին պիտի լինի, սակայն, շրջապատի տեմպերատուրան վորպէսզի կծիկի տեմպերատուրան այդ սահմանների մեջ մտնի. առաջին դեռևս մեղվաբուծական գիտութիւնը այդ հարցին ճիշտ պատասխան չի տալիս. հավանորեն շրջապատող ոգի տեմպերատուրան պետք է $+13,9^{\circ}\text{C}$ -ից մի փոքր ցածր

լինի, վորպէսզի կծիկի ներսում մեր ասած զրութիւնն ստեղծվի. չեբեի $+11^{\circ} - 12^{\circ}\text{C}$ -ը դրա համար ամենահամապատասխանն է: Բայց այդ միայն այն դեպքում չեբե կծիկը փեթակի մեջ ամփոփված չէ, և չեբե նրա ներսում առաջացած տաքութիւնը ազատորեն արտահոսում է. չեբե մեղուն ամփոփված է փեթակի մեջ, նրա շրջապատում (փեթակի ներսում) ողջ ավելի տաք է, քան զրսում, ուստի և մեղուն չի կարողանում ընկղմվել կիսաընդարմացած վիճակի մեջ: 1926— թվին կատարած մեր զիտողութիւնները մեղ բերեցին այդ վերջնական չեղրակացութիւն, վոր հաստատվում է նաև վերևում բերած՝ Դալմատովի զիտողութիւններով: Այդ հաստատվում է նաև մեղվաբուծական զրականութիւն այլ ավլախներով: (Բուս)

Դրանից մենք կարող ենք չեղրակացնել, վոր չեթե մեղվի կծիկը ազատորեն կախված լիներ ոգի մեջ (առանց փեթակի), այն ժամանակ $+11 - 12^{\circ}\text{C}$ -ը կարող եր նպաստավոր լինել. բայց փեթակի մեջ ամփոփված մեղվի համար այդ ջերմաստիճանը բարձր է. գործնական զիտողութիւնները ցույց են տվել, վոր այդ դեպքում լավագույն ջերմաստիճանը $+6 - 8^{\circ}\text{C}$ -ինն է *):

Այստեղ վորոշ դեր խաղում է նույնպէս կծիկի չափը. մեծ կծիկի համար նպաստավոր է համեմատաբար ավելի ցածր տեմպերատուրա, իսկ փոքր կծիկի համար, ավելի բարձր. որինակ $+8^{\circ}\text{C}$ -ի պայմանում ուժեղ ընտանիքը (մեր կծիկը կարող է ընկղմվել լիակատար հանգստի կացութիւն մեջ, իսկ փոքր կծիկը՝ կարող է):

*) Ըստ Բուսի այդ բարեխառնութիւն մեջ կծիկի տիճանը փեթակում $+14^{\circ}\text{C}$ -ի չէ, իսկ փեթակի հաս-

Յերբ արգապատող ողի շերմաստիճանն ավելի բարձր է քան անհրաժեշտ է, մեղվի մարմնի ջերմաստիճանը չի կարող ընկնել, և նա հանգստի կացութիւն մեջ չի կարող ընկղմվել։ Նրա մարմնում կենսական պրոցեսները չեն դանդաղել, այլ կկատարվեն սովորական կարգով, մեղուն սննդի ավելի մեծ կաբիք կզգա, նրա մարմնում նյութերի ուժեղ փոխանակութիւն տեղի կունենա և մեծ չափով ենեբգիա կաբտադրվի։ Այդ պատճառով մեղուն գործունեութիւն պահանջ կզգա. նա փեթակում կսկսի նեղվել, աղմկել և փորձ կանի դուրս թռչելու. փեթակի ներսում նա կսկսի վորդ խնամել. շատ ուտելու պատճառով նրա ստամոքսում կառաջա մեծ քանակութեամբ կզկզանք և նա արտաթորելու պահանջ կզգա. խակ փեթակից դուրս գալու հնարավորութեանից դուրկ լինելով, նա կարտաթորի փեթակում. խակ փեթակից դուրս գալու դեպքում նա կվոնչնանա ձմեռոցում։

Այդ կերպ առատորեն կծախավի պաշարը և գարնան վորդ ու ձուի խնամատարութեան համար պաշարը հերիք չի անի։ Մեղուները անընդհատ գործունեա գրութեան մեջ լինելով, կմսխեն իրենց կենսական ուժերը և մեծ թվով կսատկեն ձմեռվա ընթացքում. միացողները գարնան սկզբին դառամած, հյուժված կլինեն. (ստամոքսի խանգարում) նրանք չեն զիմանա վաղ գարնան ծանր աշխատանքին և աննպատ պաշմաններին (քամի, ցուբա) և շուտով կկոտորվին։ Ընտանիքը կթուլանա և ի վիճակի չի լինի աշխատավորներ բազմացնելու, վոր ինչպես զետենք, առաջին պայմանն և բերքի ընթացքում շատ մեղր հավաքելու համար. այսպիսով մեղվապահը կզրկվի իր արդունքից։

Անհրաժեշտ է աշատել ասել, վոր շոգից նեղվում է միայն ձմեռոցում գտնվող մեղուն. դրսում ձմեռող մեղուները տաք լեղանակներին հնարավորութեան ունեն փեթակից դուրս գալու, արտաթորելու և ալն։

Յուրսը յեկս մեղուների վրա բացասական ազդեցութեւն է ունեցում։ Մենք գիտենք, վոր մեղվի կծիկը զիմանում է խիստ ցրտերին անգամ. ժալուերի ծերպերում և ծառերի փչակներում մեղուները ձմեռում են, մինչդեռ ցրտերը լերբեմն հասնում են — 25°C-ի, բայց այդ նրանց վրա շատ թանգ է նստում։

Յերբ շրջապատող ողի ջերմաստիճանն ավելի ցածր է քան հարկավոր է, մեղուն ցուբա և զգում, նա հանգստի կացութեւնից դուրս և գալիս, և գործ է դնում մի շարք միջոցներ չմբսելու, ցրտից չտանջվելու և չմոռնելու համար. անա այդ միջոցները *)։

1. Մեղուն սկսում է մեծ քանակութեամբ մեղր ուտել. դրա հետեանքով նրա մարմնում բուր կենսական գործողութեւնները սկսվում են կատարվել ավելի ուժգին կերպով. բարձրանում է մարմնի ջերմաստիճանը. ուրեմն մեղուն ուտելով տաքանում է։

2. Մեղուն սկսում է շարժումներ գործել, վորը նույնպես տաքանալու մի միջոց է. * այդ նպատակով ամեն մի մեղու սկսում է իր մարմնին արագորեն տատանել։

3. Կծիկի վերել մասում գտնվող մեղուններն անընդհատ թևահարում են ուղղելով վերևում գտնվող տաք ողը դեպի բնի ներքեի ցուբա մասը, վորտեղ գտնվող մեղուններն ավելի լեն մրսում։

*) Лангстрот.—«Пчела и улей».

4. Կծիկի ներսում գտնվող մեղուներն անընդհատ շարժվում են դեպի կծիկի մակերևույթը, փոխարինելու մբող մեղուներին, իսկ վերջիններս անցնում են կծիկի ներսը, իրենց սառած մարմինները տաքացնելու:

Շնորհիվ այդ գործողությունների մեղուներին հանդիմանում են կծիկի ներսում ջերմաստիճանը բարձրացնել մինչև $+33-35^{\circ}$ C-ի: Մեղուն գտնվում է անընդհատ գործունյա և զրկված զրուծյան մեջ. կծիկը լայնանում է: Մեղուն արթուն է և զաղաղած. նրա ղժժոցը լավում է մի քանի քայլ հեռավորություն վրա:

Այսպիսի զրուծյունը մեղուների համար՝ չափազանց աննպաստ է. նա տալիս է հետևյալ հետևանքները:

1. Մեղուները մեծ քանակությամբ մեղր են ուտում և սպառում իրենց պաշարը:

2. Մեղուների ստամոքսը լցվում է կլիկանքով, վորի հետևանքների մասին արդեն պիտեմք:

3. Մեղուն սպառում է իր կենսական ուժերը, զառամում, հյուծվում. նրա առողջությունը խանգարվում է (ստամոքսը):

4. Շատ ընտանիքներ չեն դիմանում ցրտերին և սպառելով իրենց պաշարը և, վերջնականապես, հյուծվելով՝ ամբողջովին վոչնչանում են հենց ձմեռվա ընթացքում. միայն ամենատեղի ընտանիքները, վորոնք միևնույն ժամանակ հաբուստ են պաշարով, մի կերպ իրենց գոյությունը պահպանում են մինչև գարուն:

5. Այն ընտանիքները, վորոնք չեն հանդիմանում թվով մեղու յեռ կոբցնում և թուլանում են:

Միանգամայն հասկանալի չէ, վոր ջերմաստիճան

նի անընդհատ և սուր տատանումները մեղվի համար միանգամայն կորստաբեր են:

Ողափոխություն.— Չնայած, վոր մեղուն հանդստի կացության մեջ գտնվելիս ավելի դանդաղ է շնչում և նրան ավելի քիչ ոդ է հարկավոր, քան գործունյա զրուծյան մեջ, բայց ողափոխության խնդիրը շատ մեծ կարևորություն ունի հանդ ձմեռելու համար: Գործունյա վիճակի մեջ գտնվող մեղուն կարող է թևահարման միջոցով ուժեղացնել փեթակի ողափոխությունը: Յերբ փեթակի անցքը նեղ է և թարմ ոդի հոսանքն անբավարար մեղվի համար, մեղուները թևահարություն միջոցով ուժեղացնում են թարմ ոդի հոսանքը դեպի փեթակի ներսը: Նույն միջոցին են դիմում, յերբ փեթակում շոգ է և պեռք է նրան հովացնել: Գլխավոր բերքի ժամանակ, յերբ մեծ քանակությամբ ջրալի մեղր է բերվում փեթակ և փեթակի ոդը խտացած է գոլորշիներով և յերբ մեղրի մեջ պարունակված ավելորդ ջուրը պեռք է հեռացնել գոլորշիացման միջոցով, մեղուներն ուժեղ թևահարման միջոցով ողափոխություն են առաջացնում և մի գիշերվա մեջ 2 ֆունտ և ավելի ջուր են դուրս մղում փեթակից: Զմեռող մեղուները անգործունյա զրուծյան մեջ լինելով այդ յերեք դեպքից և վոչ մեկում չեն կարող թևահարել և ողափոխություն առաջացնել. ուստի, յեթե նրանք այդ տեսակետից նպաստավոր պայմանների մեջ չեն գրված, կարող են խիստ տուժել: Ամենից առաջ զրսից պեռք է թարմ ոդի անընդհատ հոսանք լվալի դեպի փեթակի ներսը՝ մեղուների շնչառություն համար: Իհարկե, զրա համար մեծ քանակությամբ ոդ հարկավոր չէ: Յերկրորդ՝ անհրաժեշտ է, վոր փեթակի

ներսում ողբ հովանա, յեթե ջերմաստիճանը բարձր և դրա համար պետք է դրսից մեծ քանակությամբ ողներհոսի փեթակ (անցքը պետք է լաշն լինի)։ փեթակի միջից ողբ պետք է արտահոսի փեթակից անընդհատ։ Վորովհետև տաք ողբ վերև և բարձրանում, ուրեմն պետք է նա անցք ունենա փեթակի առաստաղից։ Բայց դրա համար չի կարելի հատուկ ոգանցք բացել, վորպեսզի թափանցիկ հոսանք չառաջանա և բունը ցրտի։ ուրեմն փեթակը պետք է ծածկված լինի տաքություն պահպանող և ծակոտակեն նյութերով, վորոնք ողբ բաց են թողնում։ Յերբորդը՝ աչք անհրաժեշտ է, վորպեսզի փեթակում չառաջանա մեծ քանանակությամբ գոլորշի, հետևապես նաև խոնավություն։

Խոնավությունը կարող է նույնպես մեղուների վրա խիստ բացասական ազդեցություն ունենալ։ Խոնավությունը փեթակում կարող է առաջանալ մեղուների շնչառությունից։ յեթե փեթակը ծածկված է անթափանց նյութերով և թեփակի խոնավ ողբ առաստաղով արտահոսել չի կարող, փեթակում կարող է խոնավություն առաջանալ։ յեթե ջերմաչափը նորմալ է ($+6-8^{\circ}\text{C}$), մեղուների շնչառությունը դանդաղ է և նրանց արտաշնչած գոլորշիների քանակը՝ քիչ։ փեթակի ողբ իր մեջ կարողանում է պահել վորոշ քանակությամբ գոլորշիներ։ շնորհիվ ողբի մեջ գոլորշու նորմալ պարունակության, բաց բջիջներում մեղրը պահպանում է վորոշ աստիճանի թանձրություն, վորը մեղուների համար նպաստավոր է։ Յերբ փեթակի ծածկը անթափանց է, կարող է փեթակում գոլորշիներ ժվելցուկ առաջանալ, վորը և կնատի մանր կաթիլներով փեթակի ներսում, բայց խոնավությունը

սպառնական չափերի չի հասնի, յերբ ջերմաստիճանը կընկնի (փեթակի ողբ կսառչի), այլևս ողբ իր մեջ չի կարող լուծված պահել գոլորշու սովորական քանակությունը։ գոլորշին խտանալով կնատի փեթակի պատ ու հատակին, հացերի վրա, բաց բջիջներում մեղրը կսկսի ջուր ծծել։ նա ջրալի կդառնա և կսկսի թթվել։ մեղրի ծավալը բջիջներում կմեծանա և մեղրը կսկսի ծորալ բջիջից հատակի վրա, կնքած բջիջներում էլ կափարիչների աննշան ծակոտիներից մեղրը կսկսի ջուր ծծել և դուրս տալ փոքրիկ կաթիլներով, հացերը և մանավանդ ծաղկափողին կբորբոսեն։ պատն ու հատակը ևս բորբոսով կծածկվեն։ փեթակից ջուրը դուրս կգա, փեթակի ողբ կապականվի, վատ կերակրից (թրթված մեղր) և ծանր ողբից մեղուների առողջությունը կվտանգվի, մեղուները կսկսեն սատկել և նրանց դիակները փեթակի հատակին կնստեն և կբորբոսեն։ այս վիճակի մեջ գտնվող բնտանիքները կարող են բոլորովին հանգչիլ։ յեթե չհանգչեն էլ, շատ մեղու կկորցնեն և կթուլանան։ մեղուները զարնան սկզբին կենսունակ և թարմ չեն լինի, շատերի մայրերը կսատկեն։

Ջրի խնդիրը.— Մեղվաբուծական գրականության մեջ մենք այս խնդրի մասին հակասական կարծիք ենք լսում։ վոմանք (Դատան) կարծում են, վոր մեղուներին ձմեռվա բնթացքում ջուր անհրաժեշտ է և վոր մեղուներն ոգտվում են ջրի աշն մանր կաթիլներից, վոր գոչանում են փեթակներում գոլորշիներից։ վոմանք խորհուրդ են տալիս փեթակը անթափանցիկ նյութերով ծածկել, վորպեսզի փեթակի պատ ու առաստաղի վրա ջուր նստի և մեղուներն ոգտվեն նրանից։ վոմանք խորհուրդ են տալիս մինչև իսկ մեղուներին փե-

Թափում ջուր տալ, ուրիշները դառնում են, վոր վոր-
քան փեթակը չոր լինի, այնքան լավ, մենք մեր անձ-
նական գեոդոլիթյունների և մեղվաբուծական գիտա-
կան գրականությունը սովորների վրա հիմնվելով միա-
նում ենք վերջին կարծիքին, լավագույն կերպով ձեռ-
նում են այն ընտանիքները, վորոնց փեթակներում
պատերի և հացերի վրա վոչ մի կաթիլ ջուր չի
գոյանում մինչև նրանց դուրս գնելը: Նպաստել փե-
թակում ջրի կաթիլներ առաջանալուն, կնշանակե ար-
հեստականորեն մեղուններին աղետալի դրուժյան մեջ
դնել:

Բալչյ վերտեղից են վերցնում մեղունները ջուր, վորն անհրաժեշտ է թե իրենց համար և թե վարդի համար, վար նրանք խնամում են զեռ փեթակից դուրս չթաած՝ ձմեռվա վերջում: Յերը ջեմաստիճանը նորմալ է (+6°80°), փեթակի ողը, ինչպես տեսանք, վորոշ քանակությամբ գորշշիններ ունի իր մեջ. նա գորշշիններով հագեցած է, բաց քշիջներում գտնվող մեղրը ողից վերցնում է խոնավություն և ըստ իր թանձրության միանգամայն բավարար դառնում մեղունների գործածության համար. ուստի և մեղունները վոչ իրենց և վոչ վորդի համար սրիշ աղբյուրից ջուր ձեռք բերելու կարիք չեն զլում: Թե ինչ բացասական ազդեցություն է ունենում մեղունների վրա շրջապատող ողի բարձր ջերմաստիճանը, մենք արդեն տեսանք, բայց դրա ֆեասակար ազդեցություններից մեկն էլ այն է, վոր յեբը շրջապատող ողը չստիից ավելի տաք է, այն ժամանակ նա ընդունակ է դառնում իր մեջ ավելի մեծ քանակությամբ գորշշիններ պահելու լուծված դրության մեջ. այդ ֆիզիկալի տարրական որենքներից

մեկին է. ուերեմն յերբ ողբ որինակ ունի $+8-10^{\circ}\text{C}$ -ի նա հազեցած է գոլորշիներով. մեղրը ստանում է ողից խոնավություն. յերբ ողի ջերմաստիճանը բարձրանում է $+12-15^{\circ}\text{C}$ -ի, նա սկսում է խել գոլորշիներ մեղրից. շնորհիվ դրա մեղրը թանձրանում է և անհրամաբ դառնում մեղվի համար. մեղուն ծալալում է և անհրաժեշտություն զգում ջուր ճարելու և վորովհետև՝ փեթակում նա այդ ջուրը ճարել չի կարողանում, ուստի և նեղվում է, տանջվում և փնալում: Յերբ ողի ջերմաստիճանն ընկնում է (ողբ պաղում է), նա իր մեջ յեղած գոլորշիները լուծված դուրթյան մեջ պահել չի կարողանում և գոլորշիները մանր կաթիլներ գոյացնելով նստում են փեթակում, վորից խոնավություն է առաջանում: Ուերեմն թե փեթակում խոնավություն չառաջանալու և թե մեղուների չծալալելու համար առաջին և ամենակարևոր պայմանը նորմալ ջերմաստիճանն է: Խոնավությունից ազատ լինելու չերկրորդ պայմանն է գլորշիների արտահոսումը փեթակից, դրա համար անհրաժեշտ է փեթակը ծածկել ալնալիսի ծակոտեն նյութերով, վոր ող բաց թողնեն. իհարկե, ողի հետ գոլորշիներն էլ գուրս կգնան:

Լույսի ազդեցությամբ ևս ձմեռող մեղուների վրա
բացասական է. յեթի ջերմաստիճանը նորմալ է և
մեղուն ընկղմված է կիսաընդարմացած վիճակի մեջ,
յեթի լույսը զգալի կերպով չի գրգռում մեղուներին.
Ըայց յեթի ջերմաստիճանը բարձր է և մեղուները
գտնվում են գործունյա և զրգոված վիճակում, լույսը
նրանց զրգում է թռիչք գործել և նրանք շաղ են գա-
լիս, փչանում ձմեռուցում, կամ յեթի դրսում են ձմե-
ռում, թափվում են ձյունի վրա, կոտորվում. իսկ յե-

60453.67

թե մեղուները բացարձակ մթութեան մեջ են գտնվում, փեթակում շոշ լինելու դեպքում անդամ թռչելի փորձ անում չեն. հաճախ նրանք փեթակից դուրս են գալիս, կծիկ կապում արկանոցի առաջ և նստում. ուրեմն մեղուները համար ձմեռվա ընթացքում նպաստավոր ե հատարելով խավարը:

Մեղվապահի ամենամեծ հոգսը պետք է լինի դեռ պիտավոր բեռքի վերջերում ապահովել իր մեղուներին լավագույն վորակի պաշարի անհրաժեշտ քանակով, վորքի դասավորությունը յեկա պիտի համապատասխանի մեղվի պահանջներին:

Պաշարի վորակը մեղուների հաջող ձմեռելու ամենաակարևոր պայմաններից մեկն է:

Հանգստի շրջանն, ինչպես գիտենք, տևում է 6 ամիս, վորից միայն 1-2 ամսվա ընթացքում մեղուները յերբեմն դուրս թռչելու և իրենց ստամոքսում հավաքված կզկզանքից ազատվելու հնարավորություն ունեն: Մեր յերկրի լուծային մասում 5 ամիս (նոյեմբեր 15-ից ապրիլ 15), նախալուծային մասում 4 ամիս (դեկտեմբեր—մարտ), իսկ դաշտային մասում 3 ամիս (դեկտեմբեր 15-ից—մարտ 15) նրանք փեթակից բոլորովին դուրս չեն թռչում. ալ դ ժամանակամիջոցում նրանք չեն արտաթորում: 3—5 ամիս մեղուների համար հնարավոր է առանց արտաթորելու նստել փեթակում, միայն յերկու պայմանով. նախ՝ յեթե նրանց ընդունած կերը բարձր վորակ ունի, այսինքն՝ իր մեջ պարունակում է չնչին քանակությամբ անմարսելի նյութեր և յերկրորդ, յերբ նրանք չնչին քանակու-

թյամբ կեր են ընդունում. բաց միջև իսկ այդ նպաստավոր պայմաններում ձմեռելիս ել մեղվի հաստ աղիքը լցվում է կզկզանքով, վորից հա ազատվում է դարնան առաջին տաք որերին, փեթակից դուրս թռչելով: Յեթե ձմեռվա կերակրի վորակը լավը չե, այսինքն յեթե իր մեջ պարունակում է անմարսելի նյութերի մեծ տոկոս, այն ժամանակ մեղվի հետին աղիքը շուտով լցվում է կզկզանքով, նրա մարսողությունը խանգարվում է, առողջությունը քայքայվում է հա արտաթորում է փեթակում և ապականում հացերը. մեծ թվով մեղուներ կոտորվում են փեթակում, կենդանի մնացածներն ել թուլանում են ու հյուծվում: Բացի այդ, նրանց մեծ մասը դարնան հենց առաջին որերում կոտորվում է և ընտանիքը խիստ թուլանում: Մեղրացողը կամ մանանան ալ դ վատորակ կերերի շարքին են պատկանում:

Բաց այս տեսակետից մեղրի զանազան տեսակների մեջ ել պետք է տարբերություն դնել. գերադասվում են բաց գույն ունեցող մեղրերը, վորոնք հավաքվում են բերքի սկզբին: Մեր յերկրում այս խնդիրը ուսումնասիրված չե. ըստ մեր տեղեկությունների, մեղանում վատորակ մեղրեր չկան, վորոնք ձմեռվա համար մեղուների համար ֆեասակար լինելին. բաց լավորակ մեղրերի տեսակներն ել կան, վորոնք միջև իսկ կնքած բջիջների մեջ շաքարելու հատկություն ունեն: Թեղխարարի մեղրը, որինակ, մասամբ շաքարանում է, չնայած իր շատ բարձր հատկություն. Խանութխարում (Շարուր) մեղրը կնքած բջիջների մեջ ամբողջովին շաքարանում եր: Այսպիսի մեղրը ես պետք է համարել մեղուների համար անհամապատասխան կեր և փոխարինել շաքարաջրով:

Պաշարի Բանակը վորոշելիս պետք է նկատի ունենալ, վոր ձմեռվա ընթացքում մեղուն չնչին քանակությամբ մեզր ե սպառուած. պաշարը գլխավորապէս հարկավոր ե մեղովին հետեյալ գարնան ընթացքում (նախապատրաստական շրջան) վորդը խնամելու համար. պետք է լավ ծանոթ լինել տեղական պայմաններին (վորքան ե տեւում մեղուները դուրս դնելուց մինչև գլխավոր բերքի սկսվելը, ինչպիսի ոժանդակ բերք ե լինում այդ ժամանակամիջոցում ե այլն), ապելու համար, թե մոտավորապէս վորքան պաշար ե անհրաժեշտ թողնել մեղովին. բայց տարբեր տարիներում բերքը ե չեղանակը տարբեր ե լինում, ուստի ե տեղական պայմաններին լավ ծանոթ լինելու դեպքում ել պաշարի անհրաժեշտ քանակը ճշտությամբ վորոշել չի կարելի: Բացի այդ, պետք է հաշվի առնել նույնպէս ընտանիքի ուժը ե ձմեռելու պայմանները. ուժեղ ընտանիքը շատ պաշար կսպառի, իսկ թույլը՝ քիչ. լեթե մեղուն նպաստավոր պայմաններում ե ձմեռում, այսինքն չի մրսում ե չի շողում, քիչ կսպառի ե ընդհակառակը, չեթե գարնան ընթացքում մեղովի բունը տաքացված ե, նա քիչ մեղր կսպառի ե ընդհակառակը:

Մեր յերկարատե փորձի հետեանքով մենք ընդունեցինք պաշարի մի նորմա՝ մոտ 40 ֆունտ դուռ մեղր յուրաքանչյուր ընտանիքին, այսինքն 8 շրջանակ, վորպիսի քանակությունը միանգամայն բավարար ենք համարում մինչև հետեյալ մեղրաբերք՝ ընտանիքը իր դարգացման առավելագույն չափին հասցնելու համար: Այդ 8 շրջանակից 6-ը (վոչ ավելի) պետք ե թողնել փեթակի մեջ, իսկ յերկուսը պետք ե հանել ե պահել մի չոր, տաք ե մաքուր տեղ մինչև հետեյալ

գարուն, իբր փեթակում պաշարը սպառվելու վրա կըլինի ե այդ ժամանակ մեղուներին տալ այդ շրջանակները իհարկե մեկ-մեկ: Միջակ ընտանիքներին կարելի յե թողնել 7 շրջանակ, վորոնցից 5—6-ը թողնել փեթակում, մեկը վերցնել պահել, իսկ համեմատաբար ավելի թույլերին՝ 6, վորոնց 5-ը թողնել փեթակում իսկ մեկը պահել: Յերեանում մենք թողնում ենք ավելի քիչ, քան ասածս:

Յեթե գարնան համար շրջանակներ չեն պահվում, պետք է նկատի ունենալ, վոր անհրաժեշտ կլինի մեղուներին կերակրել շաքարաջրով, բայց դրա վրա հուշս չպետք է դնել, վորովհետե հախ ներկա պայմաններում շաքար դժվարությամբ ե ձարվում ե չեբլքորդ՝ շաքարով կերակրելը կապված ե վորոշ չարհաբանքի ե դժվարությունների հետ:

Փեթակներում թողնված շրջանակները պետք ե մեղուն լավ պատելիս լինի. չեբբ կծիկը սեղմվում ե ե կոդքի շրջանակները ֆում են բաց, նրանց անպաշտան պետք ե հանել. հակառակ դեպքում այդ շրջանակները ձմեռվա ընթացքում կորորոսեն, մեղրը նըբանցում կշաքարակալի ե կթթվի:

Պաշարի նորմալ դասավորութունը մենք արդեն ցույց տվինք: Բնից մեղր հանելիս մեղովի տրամադրության տակ պետք ե թողնել կենտրոնի շրջանակները, վորոնց մեջ դասավորված ե վորդն ու ձուռ, չեբբ վորդ ու ձուռ դուրս կգա, մեղովի կծիկը կդասավորվի ձմեռելու համար այդ դատարի բջիջների վրա: Տարբերությունը միայն այն կլինի, վոր կծիկը աջից ե ձախից կնքած մեղրով շրջանակներ չունի. բայց այդ կարևոր չե. գլխավորն այն ե, վոր կծիկի վերեւում ե

յետևում դասավորված լինի պաշարը: Յերբեք թուլատարելի չե բնի կենտրոնում գտնվող շրջանակները խախտել և նրանց դասավորությունը փոխել: մեղուները լավագույն կերպով կդասավորեն իրենց պաշարը և կծիկը. նրանց միայն չպետք է խանգարել:

Մեղուների պաշարը լրացնել կարող և անհրաժեշտ լինել հետևյալ դեպքերում.

ա. Ուշ դուրս չեկած ձագերը վորոշ տարիներում չեն ապահովում իրենց պաշարով:

բ. Ձագից ուշ կտրված ընտանիքները ևս հաճախ չեն կարողանում պաշարի անհրաժեշտ քանակությունը հավաքել:

գ. Կարող են լինել նաև հաղվազյուտ տարիներ, չեբը ընդհանուր մեղվանոցը կամ նրա մի խոշոր մասը հարկավոր քանակությամբ պաշար չի հավաքել:

Պետք է նկատի ունենալ, վոր մեղուն կարող է սովից կոտորվել հենց ձմեռվա ընթացքում, դեռ գարուն չհասած, չեթե չուբաքանչյուր շրջանակում դոնե 2¹/₂—3 ֆունտ զուտ մեղրից պակաս է:

Պաշարի լրացումն անհրաժեշտ է կատարել անցողիկ շրջանի հենց սկզբին *), չեթե ուշացնենք մինչև հանգստի շրջանն սկսվելը, ապա մեր աշխատանքը կարող է անհաջող անցնել և առնվազը՝ խիստ դժվարանալ, վորովհետև մեղվի կծիկն աչգ ժամանակ ցրտերի պատճառով չի կարող մեր տված շաքարաջուրը վերցնել, ինչպես հարկն է վերամշակել, դասավորել և կնքել. ինքը կծիկը իր դասավորությունը փոխել նույնպես չի կարող:

*) Անցողիկ շրջան ստելով հասկանում ենք մեղրաբերքից հետո մինչև բուն հանգստի շրջան:

Պաշարը լրացնել կարելի չի կնքած մեղրով՝ շրջանակներով. չեթե աչգալիսին չկա, պետք է շաքարաջուր տալ: Յերբեք թուլատարելի չե մեղուններին կերակրելու համար ուբիշից մեղր գնել, չեթե ամենաչնչին կասկածը կա, թե ձեր շրջանում փտախտ կա: Ձեր հարևանը կարող է ինքն ել չլմանալ, վոր իր մեղվանոցում հիվանդություն կա և ակամայից կաբող է ձեր փեթակների վաբակման պատճառ գառնալ:

Յեթե կնքած մեղրը շրջանակներով դնեք փեթակում չեղած շրջանակների (վորոնց վրա նստած է կծիկը) վրա՝ աշից ու ձախից, մեղունները ձմեռվա ընթացքում ուտելով իրենց շրջանակների մեջ չեղած մեղրը, նրանց վրա չեկ սովամահ կլինեն: Բալց չեն անցնի նոր դբած շրջանակներ ղրա. մեղուն չեբեք ձմեռվա ընթացքում շրջանակից շրջանակ չի անցնում ուտի և, չեթե չեղանակը դեռ տաք է և կծիկը վերադասավորվել կարող է, փեթակում չեղած շրջանակները պիտի հանել փոխարենը դնել լիքը շրջանակներ և մեղուն թափ տալ փեթակի մեջ. աչն ժամանակ մեղունները յղատավորվին դբված շրջանակների վրա:

Յեթե մեղուններն աբդեն պաղել են՝ կծիկ կապել, կամ չեթե չկա բավական թվով շրջանակներ՝ փեթակում չեղածները բոլորը նորերով փոխարինելու, աչն ժամանակ պետք է գատել փեթակում չեղած շրջանակները և նրանց արանքներում դնել մեկակա լիքը շրջանակ: Աջ և ձախ կողքի շրջանակները կարող են և քիչ մեղր պարունակել, վորովհետև նրանց վրա նրստող մեղունների թիվը քիչ է: Ավելորդ շրջանակները պիտի հանել:

Գորութիւնն չառաջացնելու համար ալս աշխատանքը պետք է կատարել անպատճառ փակ շենքում:

Մենք չեք բեր խորհուրդ չեղինք տա մեղունների պաշարը լրացնել ծոր մեղրով: Ծոր մեղրը շնորհիվ իր հոտի շատ հեշտութեամբ գորութիւնն է առաջացնում. նա կարող է նուէնպէս վարակման պատճառ դառնալ. նա շատ թանձր է. նախ պետք է լուծել վորոշ քանակութեամբ ջրի մեջ, ապա ձեռացնել վարակումից ազատելու համար: Այդ գործողութիւններն անհամեմատ ավելի աժան է, քան մեղրը և իր հատկութիւնով միանգամայն համապատասխան կեր և մեղունների համար ձմեռվա ընթացքում, ուստի և շաքարի միջոցով պաշարը լրացնելը անպայման գերադասելի յէ, քան ծոր մեղրով:

Շաքարաջուրը ես, ինչպէս ասել ենք, պետք է տալ վաղ, ոգոստոս ամսին. ամենից լալն է տալ հենց գլխավոր բերքի վերջում և համեմատն զեպս ցրտերն ընկնելուց փոքր յերկու շաբաթ առաջ:

Մեկ մաս ջրին (ըստ քաշի) պետք է վերցնել 2 մաս շաքար և տաքացնել մինչև լեռալը, շարունակ խառնելով: Մի քանի բոպէ լեռացնելը բավական է. լեռացման ժամանակ քափը պետք է քաշել. պետք է ավելացնել չուրաքանչյուր մեկ կիլո շաքարին մեկ գրամ գինեքարի թթու (виннокаменная кислота), կամ լիմոնի թթու (лимонная кислота): Շնորհիվ այդ թթուների շաքարի քիմիական բաղադրութիւնը փոխվում է, մոտենում մեղրին, միևնույն ժամանակ շաքարաջուրը չի բլուրեղանում (շաքարակալում): Միայն ջրալի շաքարաջուրը (մեկ մաս շաքար և մեկ մաս ջուր) կարելի չէ չեփել առանց թթվի:

թանձր շաքարաջուրը առանց դրան կշաքարանա և մեղունները նրանից ոգտվել չեն կարողանա: Գերադասելի չէ՝ կոոր շաքարը. միայն ալսպիսին չճարվելու դեպքում կարելի չէ գործածել շաքարավաղ:

Շաքարաջուրը պետք է տալ մեծ բաժիններով (միջակ ընտանիքներին 5—7 ֆունտ մի անգամից, ուժեղներին 10 ֆունտ): Ընդամենը չուրաքանչյուր ընտանիքին պետք է տալ 8—10 ֆունտ. դրա համար իհարկե պետք է ունենալ համապատասխան կերակրամաններ: Չափազանց զգուշ պետք է լինել գորութիւնից. չեթե մինչև առավոտ ամբողջ կերը վերցված չի լինի, պետք է փեթակը վերցնել դնել մի շենքի մեջ մինչև լերկել, հետո նորից կրկին շաբալի չէ դնել իր տեղը: Յեթե մինչև իսկ բոլոր փեթակները բոլոր կերը մինչ առավոտ վերցրած կլինեն, ախուռամենայնիվ պետք է մի ուր մեղվանոցում աշալուրջ հսկողութիւն ունենալ:

Յեթե մեղուններն զգալի քանակութեամբ մեղրացող կամ մանանա են բերել դարսել, պետք է չուրաքանչյուր փեթակին տալ 10 ֆունտ շաքարաջուր: Մեղուններն այդ շաքարաջուրը կզարսեն և կկնքեն մեղրացողի ներքեում՝ կիսակամարի ձևով և ամբողջ ձմեռը կոգտվեն դրանով, իսկ մեղրացողը կմնա դաբնան, չեք նա մեղվին փառ պատճառել չի կարող, քանի վոր մեղուն հաճախ փեթակից դուրս է գալիս արտաթորելու: Բացի այդ, նա մեղրացողը ջրով լուծելու հնարավորութիւնն ունի այդ ժամանակ (մեղրացողը շատ շուտ շաքարանում է): Միևնույն ժամանակ մեղուն դաշտից մեղր էլ է բերում. շնորհիվ այդ հանգամանքների դարնան ընթացքում մեղրացողը մեղվին չի փառում:

Այդ չեղանակը ներկայումս թե Ամերիկայում և թե Յեվրոպայում ամենուրեք ընդունված է:

Չմեռալին հանգստի կացութւան մեջ գտնվող մեղուներին ամեն կերպ պետք է պաշտպանել վորեն անհանգստութիւնից. ամեն մի ցնցում, ամեն մի թխկոց նրանց հանգստի կացութիւնից հանում է, զրգուում. մեղուներն անմիջապէս գործունյա դրութւան են անցնում, կծիկի ջերմաստիճանը արագորեն բարձրանում է մինչև +33, +35°C: Ամեն մի ալապիսի դեպքում մեղուներն սկսում են մեզը ուտել: Այսպիսով նրանք մի կողմից վատնում են պաշարը, իսկ մյուս կողմից՝ նրանց փոքր լցվում է կղկղանքով, վորի հետեանքների մասին արդեն խոսել ենք: Ամեն անգամ լիակատար հանգստի կացութիւնից դուրս գալով և գործունյա դրութւան անցնելով, մեղուները վատնում են իրենց կենսական ուժերը, վոր նրանց համար աչնքան անհրաժեշտ են:

Գրգռվելիս մեղուների բնական դասավորութիւնը կծիկում խանգարվում է. նրանք շաղ են դալիս փեթակում և նրանց համար դժվար է լինում կրկին վերականգնել իրենց նորմալ դասավորութիւնը. շատ մեղուներ կծիկից բաժանվում են, ցրտահար լինում և սատկոտում:

Յեթե մեղվապահը ժամանակին իր մեղուներին ինչպէս հարկն է, չե հոգացել և ձմեռվա ընթացքում փեթակները շարժում է, բաց ու խուփ անում նրանց կարիքներին բավարարելու համար, դրանով նա խիստ ֆուստում է մեղուներին:

Մկնեքը ձմեռող մեղուների ամենաշար թշնամիներն են. նրանք ուտում են մեղրը, մեղուներին, ա-

ղում են թափում չեչերը: Մեղուները ձմեռը մկներից պաշտպանվել չեն կարողանում, վորովհետեւ պաղած թմրած են լինում. վորոնք կծիկից բաժանվում են, իսկույն սառչում են, վայր թափվում, ուստի մուկն անպատիժ շարունակում է իր ավերածութիւնը (չերբեմն մեղուները մկներից աչնում են աչնալով սպանում են): Յերբեմն մկները փեթակում բուն են դնում և ճտեր հանում: Բայց մկների պատճառած ֆուստ միայն աչգ չե. նրանք իրենց աղմուկով և չիկչիկոցով անհանգստացնում են մեղուներին և ամբողջ ձմեռվա ընթացքում նրանց պահում են լարված և զրգոված դրութւան մեջ. իսկ աչգալիս դրութւան հետեանքները մենք լավ գիտենք:

Չմեռվա րնրացում վորդ խնամելը. — Փեթակում սովորաբար ձմեռելու վերջին ամսում տեղի չե ունենում մի չերեւոյթ, վորը շատ մեծ ազդեցութիւն է մեղուները զրգում են մորը ձու ածելու և սկսում են վորդ խնամել. դրա հետ միասին բարձրանում է ջերմաստիճանը կծիկի ներսում, մեղուները գործունյա դրութւան են անցնում և մեղրի սպառումը խոշոր չափեր է ընդունում. աչս չերեւոյթի նշանակութւան և ազդեցութւան մասին մենք պետք է պարզ դադալար ունենանք և վորոշենք մեր վերաբերմունքը դեպի աչս:

Առաջին հայացքից թվում է, վոր սա մի նորմալ և նպատակահարմար չերեւոյթ է, վորովհետեւ վորքան մեղուները շուտ են սկսում վորդ խնամել, աչնքան շուտ են դուրս գալիս չերխտասարդ մեղուներ փոխարինելու աչնան մեծահասակ՝ զառամած մեղուներին. վորքան շուտ է սկսվում վորդի խնամատարութիւնը,

այնքան ավելի ապահովված և ընտանիքի առավելագույն զարգացումը մինչև գլխավոր մեղրարերք. վերջապես մեր այս կամ այն շահերին դուգադիպում և այդ չերեւթը թե վոչ, դուցե նա մի նորմալ և անխուսափելի չերեւթ և, վորին արգելել՝ կնշանակե խանդարել ընտանիքի կյանքի բնական կարգը. դուցե, չեթե ուզենք ել, չենք կտրող վերացնել այդ չերեւթը, ուրեմն մենք սկսած և միայն ընդունենք այն և հաշտվենք նրա հետ:

Ամենից առաջ մեզ պիտի հետաքրքրե մի հարց. գլխավոր մեղրարերքի սկզբին իրենց զարգացման գաղաթնակետին հասած ընտանիքներ ունենալու համար անհրաժեշտ և արդյոք, վոր մեղրունքը դեռ ձմեռոցում սկսեն վորդ խնամել:

Մեր յերկրի լեռնային մասում գլխավոր բերքն սկսվում և ամենաշուտը հունիս 18—20-ին (Սուխոյ ֆոնտան). ավելի հաճախ նա սկսվում և հուլիս 15—18-ին (Թալչարուխ՝ Յերեանի գավառ, Նոր-Բայազետի գավառ և այլն): Մեղունքը սովորաբար դուրս են գրվում մոտավորապես ապրիլի 5—15-ը. ուրեմն՝ դուրս դնելուց մինչև բերքի սկիզբը տևում և առնվազը 70 օր, իսկ հաճախ 90 օր և ավելի: Այդ ժամանակա-միջոցում լիակատար հնարավորութուն կա ընտանիքը իր զարգացման գաղաթնակետին հասցնելու, միայն թե մեղունքը ձմեռվա ընթացքում սպառած չլինեն իրենց պաշարը և կենսական ուժերը, միայն թե գարնան ընթացքում նրանք չտուժեն ցրտից և սովից: Ուրեմն մեր պատասխանը վերևում գրված հարցին պիտի բացասական լինի:

Բայց չեթե փեթակները դուրս դնելուց մինչև

բերքի սկսվելու ժամանակը ավելի կարճ և լինեք և ցանկալի լինեք ընտանիքներին դրդել վաղ զարգացման, մենք այդ նպատակին չենք հասնի մեղունքին ձմեռոցում վորդ խնամել տալով: Վորքան և վոր մեղունքը ձմեռոցում վաղ սկսեն վորդ խնամել, մինչև դուրս դնելը նրանք հազիվ կարող են մի չնչին քաղանակությամբ մեղու հանել. այդ չնչին քանակությամբ վորդը խնամելու համար նրանք վերջին մեկ ամսվա ընթացքում դորձ կդնեն մեծ քանակությամբ մեղր, դորձունյա դրության կանցնեն և կվատեն իրենց կենսական ուժերը, ուստի և մեր փնասն ողուտից շատ կլինի:

Մեղունքը սովորաբար վորդի խնամատաբությունը չեն կարողանում հաջող կերպով տանել փակված վիճակում: Դրա համար ել, չեթե մեղունքը ձմեռոցում վաղ սկսում են վորդ խնամել, դուրս դնելիս մենք տեսնում ենք, վոր վորդն ու ձուռն ցաք ու ցրել են լինում և խառնիխուռ: Այդ ապացուցում և, վոր խնամված վորդերից շատերը փչացել են, չերեք իհարկե անհրաժեշտ նշութերի բացակայության պատճառով (Ջուր, ծաղկափոշի և այլն):

Մյուս կողմից իր մեղունքի կյանքին ուշադիր կերպով հետևած ամեն մի մեղվապան մեզ հետ միա-սին կհաստատի, վոր-մեղունքը վաղ սկսում են վորդ ու ձուռն խնամել, չեթե ձմեռոցը շուտ և և նրանք վերջին ամիսն անհանգիստ և գրգռված վիճակում են չեղել: Նույնը տեղի չե ունենում նույնպես այն դեպքում, յերբ մեղունքը գրգռվել են ցրտից: Ընդհանրապես, չեթե մեղունքը մինչև դուրս դնելու ժամը ընկղմված են չեղել լիակատար հանգստի մեջ և չեն

«Մեղուները յերեւմ **) ձմեռւոյ ընթացքում ակտում են վորդ խնամել, վոր սովորաբար հետեանք է լինում զանազան արտաքին անցումալ պայմանների: Վորդի խնամատարութիւնը պայմանավորում է բարձր քիմատիւնն է զրան համապատասխան հափից դուրս գործունեութիւն, ի վնաս բնականի: Պատք է վորքան կարելի է յերկար ժամանակ խոստովել վորդ ու ձուի առաջնապաշտ, քանի վոր մեղուները հնարավորութիւն հունեն ազատորեն թռիչք գործելու:

**) Ընդգծումները մերն են:

Յեբբը մեկդուռների ձմեռեալը տեւում է 5 ամիս և ա-
վելի, հալանորեն ինչպիսի պայմանների մեջ ել դնե-
լու լինենք նրանց, վերջին 20—25 որվա ընթացքում
նրանք մեծ մասամբ կսկսեն վորդ խնամել բալց յեթե
նրանք նպաստավոր պայմաններին, մեջ են գտնվում,
վորդ ու ձուլի քանակը շատ սահմանափակ կլինի և
նրա զարգացումը նորմալ կընթանա և միևնույն ժա-
մանակ ընտանիքից շատ ուժ և ծախս չի խլի:

**) Ընդգծումները մերն են:

Գ. ՄԵՂՈՒՆԵՐԻ ԶՄԵՌՆԵԼՈՒ ՅԵՐԿՈՒ ՅԵՂԱՆԱԿ

Մեղուներին ձմեռելու համար գործադրվում է յերկու լեղանակ. կամ մեղուներին թողնում են ձմեռելու դրսում՝ հենց իրենց տեղերում, կամ ցրտերն ընկնելիս՝ նրանց տեղավորում են համապատասխան շենքի մեջ մինչև գարուն: Մինչև այժմ դեռ ևս այս խնդրի շուրջը միաձայնություն չէ ստեղծված. վոմանք մի յեղանակի կողմնակից են, ուրիշները՝ մյուս: Մի բանի մասին հակաձայնություններ չկան. վոր դրսում ձմեռող ընտանիքն անհամեմատ ավելի չէ ուտում. ըստ Բուտի՝ համարյա յերկու անգամ:

Կարծում ենք, վոր այս խնդիրը լուծելու համար պետք է հաշվի առնել լեղակու հանգամանք. ա) տեղի կլիմայական պայմանները և բ) այն հարմարությունները, վոր իր տրամադրություն տակ ունի մեղվապահը:

Մեղուների ձմեռային խնամքի ամբողջ իմաստը մենք կարող ենք մեկ նախադասությունով ձևակերպել. Ձմեռելու ամբողջ քնքացում (հանգստի շրջան) մեղուներին պետք է պահել լիակատար հանգստի կացության մեջ (կիսաընդարմացած դրություն): Մենք արդեն գիտենք, թե ինչ հանգամանքներ են խանգարում մեղվի հանգիստը. ուրեմն և կարող ենք մեղուներին ապահովել բոլոր անհրաժեշտ հանգամանքներից. դրանցից ամենագլխավորը ջերմաստիճանի խնդիրն է: Զի կարելի վիճել, վոր ջերմաստիճանի սուր տատանումներից մեղվին լիովին ապահովել է ամբողջ հանգստի շրջանում նրա համար միապաղաղ և նպաստավոր ջերմաստիճան ստեղծելը հնարավոր է միայն

մեղվի շենքի մեջ ձմեռելու դեպքում: Առողջ դատողությունը մեզ ասում է, վոր ինչպիսի պայմանների մեջ էլ զենք մեղվին, դրսում ձմեռելու դեպքում մենք նրան ջերմաստիճանի տատանումներից լիովին ապահովել չենք կարող և այդ տատանումները ավելի կամ պակաս չափով կանգրագանաան մեղուների վրա:

Ի՞նչ դեպքերում մեղուներին անհրաժեշտ է բողնել դուրսը ձմեռելու. — Միայն այն դեպքում, յերբ ձմեռը այնքան մեղմ է, վոր մեղուների վրա ցուրտը ազդեցություն չի կարող ունենալ. մինչդեռ ներսում կտուժի տաքից, գերազանցի յե մեղուներին թողնել դրսում: Կան տեղեր, վորտեղ համարյա թե ձմեռ չի անում, միայն յերբեմն ձյուն է գալիս և շուտով հալվում. մեղուները հնարավորություն ունեն յերբեմն թռիչք գործելու, մաքրվելու իրենց փորում հավաքված կղկղանքից. նրանք դրսի թափում ողում իրենց լավ են զգում. յեթե մենք այդպիսի պայմաններում մեղուներին շենքի մեջ զենք, ջերմաստիճանը չենք կարող հարմարեցնել մեղվի պահանջներին, ձմեռացում ողը տաք կլինի. իսկ թե ինչ ազդեցություն կունենա այդ մեղուների վրա, մենք արդեն գիտենք: Մուրաթյուն կլինի կարծել, թե մեղուները ձմեռը կամ վաղ զարնանը կարող են վորեւս ողտակար աշխատանք կատարել:

Ինչ դեպքերում մեղուներին կարելի է բողնել դրսում ձմեռելու. — Ավելի ցուրտ տեղերում էլ մեղուներին կարելի է թողնել դուրսը ահա թե ինչ է ասում այդ մասին Ե. Բերտրանը.

«Մեր լեղկրում (Շվեյցարիայում) մինչև իսկ ամենաբարձր տափաստաններում, վորտեղ գրտերը հաս-

նում են 20-ից մինչև 25 աստիճանի՝ ըստ Յելսիուսի (16-ից մինչև 20 ըստ Ռեոմյուսի), մեղուների (գուրսը) ձմեռելը վոչ մի դժվարություն չի ներկայացնում:

«Ձյունով ամբողջովին ծածկված փետակները կարող են ամիսներով այդ դրություն մեջ մնալ և մեղուն դրանից բոլորովին չի վնասվի»:

Սակայն այս տեսակետը մենք կարող ենք հնա-ցած համարել. նա հիմնված չէ գիտական տվյալների վրա: Բերտրանից հետո ձմեռելու խնդրի գիտական ուսումնասիրություն վրա շատ մեծ աշխատանք է կատարված: Ամերիկայի ժամանակակից լավագույն մասնագետներից մեկը Ե. Ֆիլլիպսը այդ մասին, ասում է՝ «Յեթն տվյալ տեղում հունվար ամսում միջին ջերմաստիճանը տատանվում է -4°C — $-9,5^{\circ}\text{C}$ սահմանում, մեղվապահը կարող է հնարավոր համարել մեղուների գրսում ձմեռելը ձմեռոցում. իսկ յեթն այդ ջերմաստիճանը $-9,5^{\circ}\text{C}$ -ից ցած է, մեղուների ներսում ձմեռելը դառնում է համարյա պարտադիր»:

Հասկանալի չէ միանգամայն, վոր խիստ ցուրտ տեղերում մեղուների գուրսը ձմեռելը միանգամայն անթույլատրելի չէ, չնայած վոր մեղուներն ալդ ցրտերին մի կերպ կարող են դիմանալ:

Հատկապես մեղնում անհրաժեշտ է բացի ջերմաստիճանից, առանձնապես ուշադրություն դարձնել տեխնիկական հարմարությունների վրա: Կարծում ենք, վոր -4°C — $-9,5^{\circ}\text{C}$ միջին ջերմաստիճանի պայմանում Հայաստանի մեղվապահը իր մեղուները ձմեռոցում դնել չի կարող, ալդ պայմանում միայն ամերիկական իդեալական ձմեռոցներում է, վոր մեղուն կարող է ձմեռել առանց նեղվելու շոքից, վատ ոդից և

լուսից: Մեղնում մեղուների համար հատուկ ձմեռոցներ չեն շինվում: Նրանք զրվում են ձմեռելու պատահական շենքերի մեջ և յեթն հունվարին միջին ջերմաստիճանը այդ է (-4°C — $-9,5^{\circ}\text{C}$), ուրեմն փետրվարին նա ավելի բարձր կլինի և մեղուները խիստ կերպով կտուժեն:

Բացի այդ, Ամերիկայի մեղվապահը իր տեղի միջին ջերմաստիճանի մասին կարող է ստույգ տեղեկություն ստանալ ողբերկությանական կաշաններից, վորոնց թիվն աչտեղ շատ է. իսկ մեղնում նա պիտի հիմնվի միայն իր փորձի վրա. իսկ իր փորձը կարող է սխալ լինել և քիչ. միևնույն տեղում տարբեր տարիներում տարբեր յեղանակներ են լինում և առնվազն 3 տարվա փորձը միայն կարող է մոտավոր գաղափար տալ տեղի ձմեռվա մասին: Պետք է նաև նկատի առնել, վոր ջերմաստիճանի չափումը և նրա միջինը հաշվել մատչելի չէ մեր մեղվապահներից շատերի համար, ուստի և կարելի չէ սխալումների մեջ ընկնել և փչացնել մեղվանոցը:

Մեղնում մեղուների դրսում ձմեռելը կարող է անհրաժեշտ ճանաչվել Լոուի-Փոմբակի, Դիլիջանի և Ջանդեղուրի դավառների, ինչպես նաև լեռնային Դարբաղի ցածրադիր տեղերում. իսկ Յերևանի, Դարալագյալի, Եջմիածնի և Լենինականի դավառներում մինչև իսկ դաշտային մասերում (խաղողի և բամբակի գոտի) անհրաժեշտ է մեղուների ներսում ձմեռել:

Այստեղ չպետք է մոռանալ մի կարևոր հանգամանք. Մեղուներին խիստ ցրտեր անգամ այնպես չեն վնասում, ինչպես անեռային անընդհատ պաղ ֆամիներ յեվ ցուրտ խոնավությունը՝ մառախուղներ:

Դ. ՄԵՂՈՒՆԵՐԻ ՁՄԵՌԵԼԸ ԴՐՍՈՒՄ

Մեղվի ընտանիքը դրսում կարող և հաջողությամբ ձմեռել միայն այն դեպքում, լեթե նա բավական հարուստ և մեղվով և լեթե լիովին ապահովված և պաշարով: Միևնույն պայմանների մեջ գտնվող թույլ ֆնտանիքները խիստ տուժում են ցրտից, մինչդեռ ուժեղները շատ լավ են զգում իրենց. ուստի և թույլ ընտանիքներին ավելի լավ և ներքը դնել ձմեռելու:

Փեքակների սառփելը. — Շատերը շրջանակները դնում են բնի մեջտեղում, աջից և ձախից դնում են միջնատախտակներ, վորոնց յետևի դատարկ տարածությունը լցնում են ծղոտով, իսկ վերևից դնում են ծղոտից պատրաստած բարձ մոտ 60 սմ. հաստությամբ:

Կասկած չկա, վոր այսպիսի տաքացումը պետք և ճանաչել անբավար:

Նախ պետք և ծղոտը փոխարինել դարմանով: Առհասարակ վորպես տաքացման նյութ արտասահմանումն էլ գործ և անվում ծղոտ, խիզարի թեփ, չոր տերեւներ և այլն. մեր յերկաբատե և բազմակողմանի փորձերը մեզ բերեցին այն չեղբակացություն, վոր դարմանը վորպես տաքացման նյութ գերազանցում և այդ բոլորից. ուրեմն ծղոտի փոխարեն պետք և միջնատախտակներ լետել լցնել դարմանով: Վորպեսզի նրանից կեղտոտություն չարաջանա, մենք դատարկ տարածություն մեջ դնում ենք մի տուպրակ, վորը լցնում ենք դարմանով. վերևից մենք դնում ենք փայտյա շրջանակ ունեցող մի բարձ, վորի մեջ նույնպես դարման և լցրած:

Տաքացնելու այս յեղանակը մենք դործադրում ենք դարնան ընթացքում. բայց ձմեռվա համար այդ յեղանակն անգամ պետք և համարել անբավարար:

Տաքացնելու միակ բավար ձևը պետք և ճանաչել հետևյալը, վոր այժմ ամենուրեք ընդունված և Ամերիկայում. այդ այն և, վոր փեթակն ամփոփում են փայտյա պատյանի մեջ, այնպես վոր փեթակի 6 կողմից գոյանում և մոտ 6 սանտ. լայնությամբ դատարկ տարածություն (2 վերջուկից քիչ ավել) և այդ դատարկ տարածությունը լցնում են տաքացնող նյութով. մեղնում ինչպես ասացինք, ամենահարմար նյութը՝ դարմանն և: Խնայողությամբ համար այժմ ընդունված և մի պատյանի մեջ ամփոփել 4 փեթակ. սակայն սա հնարավոր և միայն այն դեպքում, յեթե փեթակները դասավորված են խմբերով. չորս-չորս:

Մեր փեթակները այս կերպ սարքելիս անհրաժեշտ և վերցնել կտուրը, բարձր. կարելի և թողնել և փեթակի վերից ծածկել դարմանով և կալարելով:

Մյուս յեղանակները՝ փեթակը ծղոտով փաթած լի կամ կրկնակի պատերով փեթակներ շինելը պետք և համարել անբավարար. մենք կզգուշացնելինք մանավանդ կրկնակի պատերով փեթակներ գործածելուց. նրանք ծանր են և անճոռնի, միևնույն ժամանակ լիովին չեն ապահովում մեղուներին ձմեռային ցրտից:

Յերը մեղվապահը իր փեթակները սարքում և ձմեռվա համար, պետք և հույս չդնի, թե ձմեռը կարող և մեղմ անցնել. նա պետք և նկատի ունենա ամենախիստ ձմեռը, վոր կարող և լինել ավել տեղում և դրա համեմատ և հարմարեցնի իր փեթակները:

Յեթե ձմեռը մեզմ կլինի, նրա մեղուները տաք սարքոված լինելուց չեն տուժի, մինչդեռ յեթե նա իր փեթակները տաք չի սարքել, յեթե ձմեռը սպասածին հակառակ խիստ ցուրտ լինի, մեղուները կարող են փչանալ: Պետք է նկատի առնել նաև, վոր ձմեռը մեղուներին ոգնության հասնել չի կարելի, յեթե անգամ նրանք կոտորվելիս լինեն, վորովհետև փեթակում վորևե աշխատանք կատարել, մանավանդ չերը նա գտնվում է դրսում, անհնաբերն է:

Նորմալ ոգափոխություն ստեղծելու համար անհրաժեշտ է մոմաշորը կամ տախտակյա ծածկը փեթակի վրայից վերցնել և շրջանակները ծածկել մի ծաղկոտ կեն կոտորով, իսկ վրայից դնել զարմանով բարձր: Արկանոցը պետք է բաց լինի, բայց փոքրացրած, յերբ փեթակը ամփոփում եք պատյանի մեջ, պետք է արկանոցի առաջ հատուկ անցք սարքել (կարիդոր): Յեթե արկանոցը բռնվում է սառուցով և մեղուների տեսակներով, չերբեմն պետք է մաքրել, բայց զգուշությամբ, վորպեսզի մեղուները չանհանգստանան:

Շրջանակների վրա պետք է դնել փայտյա ձողիկներ, վորպեսզի մեղուները անհրաժեշտության դեպքում շրջանակների վրայով անցուղարձ ունենան:

Վորպեսզի ձմեռվա պայծառ գրերին, մանավանդ զարնան կողմը, չերբ որբերը տաքանում են, մեղուներն արևի ճառագայթներից դեղված դուրս չթռչեն և չկոտորվեն պետք է մի տախտակով արկանոցի վրա հով անել:

Մկներեց պաշտպանելու համար պետք է կոտորել ողանցքները մետաղացանցով պատած լինեն, արկանոցը 8 միլլիմետրից ավելի բարձր չպետք է լինի:

Փեթակներին ձեռք չպետք է տալ, թխուց չանել և առհասարակ չանհանգստացնել նրանց: Լավ, ե յեթե մեղուները դասավորված են մեծ ճանապարհներեց հեռու և գետնի ցնցումներից (կառքերի անց ու դարձ) ազատ են:

Ե. ՄԵՂՈՒՆԵՐԻ ՁՄԵՌՆԵՐԸ ՆԵՐՍՈՒՄ: ԻՆՉՊԵՍ ԵՆ ՁՄԵՌՈՒՄ ՄԵՂՈՒՆԵՐԸ ՄԵՋՆՈՒՄ

Մեղնում մեղուներին լավագույն դեպքում դնում են ձմեռելու վրեկե պատահական շենքում մի սենյակում, մարագում, խրճիթում և այլն. այդպիսի շենքերում ձմեռվա խիստ ցրտերին ջուրը սառչում է և մեղուները տանջվում են ցրտից, իսկ դարնան մոտերքը ողբ տաքանում է և մեղուները սկսում են նեղվել շուրջից: Բայց այդ դեռ լավ է, վորովհետև մեղուների տեղն առանձին է: Հաճախ նրանց դնում են հենց թոնրափներում, վորտեղ իրենք են ապրում, կամ մի աղնպես տեղ, վորտեղով անց ու դարձ են անում (նախառնյակ, միջանցք) և վերջապես մառնում կամ նկուղում, վորտեղ մարդիկ հաճախ ներս ու դուրս են անում, այդ տեղերում քայլում են, դուրսում, ցախ ճղում, դիպչում են փեթակներին և խանգարում նրանց հանգիստը, ալգտեղ (թոնրափներում) ծուխ և լինում, ցուրտ, ապա տաք, յերբեմն ողբ հագեցած և լինում գոլորշիներով և այլն, մառններում և նկուղներում հաճախ խոնավ և լինում, ողբ ծանր և հագեցած սոխի, կաղամբի, քաղախի և այլ հոտերով: Ճիշտ է, մեղուները մի կերպ այս պայմաններում անց են կացնում ձմեռը, բայց ընտանիքների բավական զգալի

սկսած ամեն տարի հանդիմանում է, իսկ մնացածները շատ-պաշար են սպառում և շատ մեղու և խոզերում: Դուրս դրվելու մոմենտում մեղուները փեթակում պոռոտանում են, հյուսված և հիվանդ (փորլույծ), բոլոր փեթակներում փորլույծ ու ձու կա, բայց ցածր ու ցրված, խառն ի խուռը:

Նախ քան դիմելը այն հարցին թե ինչպես պեժքն սառեցնել լավ ձմեռոցը, քվեցնել այն պահանջները, փորլույծ նա պետք է բավարարել:

1. Զերմաստիճանը պետք է լինի նորմալ: Ցելսիուսի $+6^{\circ}\text{C}$ -ից մինչև $+8^{\circ}\text{C}$ (Րեոմյուսի 5 6 $^{\circ}\frac{1}{2}$). Զերմաստիճանի տատանումները չպիտի լինեն:

2. Զմեռոցում ողը պետք է լինի բնական-բնական, ողափութություն՝ լավ:

3. Զմեռոցում խոնավությունը հետք անգամ չպետք է լինի:

4. Մեղուները պետք է ձմեռեն բացարձակ խափարի մեջ:

5. Վոչ մի ցնցում, վոչ մի թխկոց չպետք է անհաստացնի մեղուներին:

Գեոմետրիկ ձմեռոց: Այս պահանջներին բավարարել կարող է միայն ստորյերկրյա ձմեռոցը՝ հատուկ-կերպով սարքած:

Ըստ Րուտի ձմեռոցի լայնությունն է 3.6 մետր, բարձրությունը՝ 2 մետր:

Գեոմետրիկ շինություն մեջ, ամենախիստ ցրտերին անգամ մեղուների արտադրած տաքությունը միանգամայն բավական է, վոր Զերմությունը աստիճանը պահանջված բարձրությունից չիջնի: Գարնան կողմը

միայն գեոմետրիկ շինություն մեջ կարող է Զերմությունը աստիճանը շատ չբարձրանալ *): Ողափութությունը ուժեղացնելու և սահմանափակելու միջոցով կա կարելի է Զերմաստիճանը կանոնավորել:

Գեոմետրիկ համար պետք է լինի վորքան կարելի չէ չոր տեղ, բայց մինչև իսկ մի աղյուսի տեղ ձարելու դեպքում էլ պետք է վորոշ միջոցներ ձեռք առնել, վոր ձմեռոցը խոնավությունից բոլորովին զերծ լինի:

Դրա համար նախ հատակը 10—12 վերջով խորությունը պետք է լցնել լեռ քարերի գլխաշափ կտորներով, յերևոր խիճ վրեժ և խճի վրայից սվաղ քաշել: Այս ձևով գեոմետրիկ շինությունը խոնավությունը աղյուս զծվել, վեր բարձրանալ և հասնել հատակին չի կարող: Մեկուսացնել կերպով պետք է կտրել խոնավություն ձանադարձը գեոմետրիկ ձմեռոց-պատերի կողմից. դրա համար նրանց լեռներ նույնպիսի քարեր պետք է լրացնել: Վորպեսզի խոնավությունը պատերի միջոցով չկարողանա վերև բարձրանալ, պետք պատերը շարել լեռ քարով և վոչ տուֆով (քյալանդ) և վոչ թե կրով, այլ սովորական կավով: Այս կողմից ավելի ապահով լինելու համար պետք է պատերի հիմքը զննելուց հետո, հատակի մակերևույթից քիչ ցած մի յերկու միտ սալեր շարել և ապա պատը շարունակել այդ սալերի վրայից:

*) Ըստ Րուտի լավ սարքած գեոմետրիկ շինությունը, որից է տալիս $+7^{\circ}\text{C}$, մինչև գեոմետրիկ շինություն անգամ բարելավությունը $+27^{\circ}\text{C}$ -ի չի (ձմեռոցում մեղուներ չեղած ժամանակ):

Առաստաղի գեանի սառուցման գծից պետք է ցածր լինի, իսկ հողի շերտը վորքան կարելի չի հաստ (ըստ Բուսի 120 սանտիմետր):

Առանձին ուշադրութիւն պետք է դարձվի ողափոխութեան խողովակները վրա. նրանցից մեկը վերջանում է հատակից մեկ կամ մեկուկէս թիզ բարձրութեան վրա, իսկ մյուսը՝ հենց առաստաղի տակ. առաջինով պաղ ողը ներհոսում է ձմեռոց, իսկ մյուսով տաք ողը արտահոսում է ձմեռոցից. խողովակները լավ է շինել փայտից. նրանց հանվածքը հաժապար է աշնքան քառակուսի դյույմի, վորքան փեթակ դրվում է ձմեռոց. խողովակները պետք է ունենան փայտյա խուփեր, վորոնցով կարելի լինի նրանց փակել կամ բացել, փորքացնել կամ մեծացնել ըստ ջերմաստիճանի. խողովակները պետք է հարմարեցրած լինեն աշնակես, վոր նրանցով լույս չնկնի ձմեռոց, (յերկու կամ յերեք ծունկ կտուրի վրա *):

Յեթե գետինը քար է, կամ ջրոտ, աշնակես վոր գետնափոր ձմեռոց շինելը հնարավոր չէ, կարելի չի ձմեռոցը շինել նաեւ գետնի յերեսը, բայց այդ գեպքում անհրաժեշտ է հողի հաստ շերտով ծածկել աշն, աշնակես վոր հողարուր ստացվի: Այսպիսի ձմեռոցում ամենից զովարը դռան սարքելն է. խորհուրդ է տրվում գուռը սարքել աշնակես, վոր նա ուղիղ դուրսը չբացվի, այլ մի նեղ միջանցքի մեջ, վորը վերջավորվում է դռնով: Համենայն գեպս գուռը պետք է կրկնակի լինի:

*) Խողովակների սարքելու ամիւր բարդ ձևերն այստեղ բոց ենք թողնում:

Ըստ Թիւլիպսի «ձմեռոցի ծավալը պետք է աշնակես լինի, վոր յուրաքանչյուր փեթակին զա մոտավորապես 0,4 խոր. մետր. իսկ յեթէ ամին մի փեթակին դալիս է ավելի մեծ տարածութիւն, նրանց համար զովար է լինում պահպանել անհրաժեշտ ջերմաստիճանը»: Այս խորքերն մեզ մնում է միայն ավելացնել, վոր այսպիսի ձմեռոցում առանձնապես կարեւոր է զարնան կողմերում եղափոխութիւնն ուժեղացնել, վորպիսով մեղունները շոգից չնեղվին, մինչև հնարավոր լինի նրանց դուրս գնել:

Մենք խորհուրդ կտայինք մեր մեղվապահներին վոչ մի զովարութեան և ծախսի առաջ կանգ չառնել մեղունների համար այսպիսի ձմեռոցներ շինելու համար: Այդ կլինի մի խոշոր քայլ մեր մեղվաբուծութիւնը իր ներկա վիճակից հանելու և ռացիոնալիզացիայի ճանապարհի վրա դնելու ուղղութեամբ. այդ առաջին հերթին հնարավոր պիտի լինի անել մեր պետական և կոլեկտիվ մեղվանոցներում:

2. ՄԵՂՈՒՆԵՐԻ ԽՆԱՄՔԸ ՅԵՎ ՀՍԿՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ ՉՄԵՌՈՅՈՒՄ

Ի՞նչպես սարքել փերակները ձմեռոցում դնելու համար. — Ինչպես արդեն ասել ենք, պետք է մոմաշորերը վերցնել և շրջանակները ծածկել ծակոտեն կտորով: Բարձր մենք անհրաժեշտ ենք համարում թողնել փեթակի վրա: Յեթե ձմեռոցը լիովին համապատասխանում է մեր առաջադրած պահանջներին, կարելի չի վոչ միջհատակներ և վոչ տաքացում չգնել, բայց յեթէ վախենում եք ցրտից, անպայման պիտի գնեք: Յե-

թե փեթակում դատարկ չեչեր կան, մեղուները կդասավորվեն նրանց վրա և ձմեռը նրանց վրա չեկ կստանան սովից, ուստի և այսպիսի հացերը պետք է ժամանակին հանված լինեն փեթակից:

Յեք պիսի է մեղուներին դնել ձմեռուց. — Վորքան յերկար մեղուներն ոգտվեն դրա մաքուր ուղիք և հնարավորութուն ունենան փեթակից դուրս թռչել և մաքրվել իրենց փորում հավաքված կղկղանքներից, այնքան լավ: Բայց յեթե մեղուների ներս գնելն ուշացնեք, կարող են հանկարծ սկսվել անձրևները և ձյունաբեր յեղանակներ: Ուստի և յերբ արդեն գիշերները ջուրը սառչում է և չեղիմ է դնում, մեղուներին պետք է ներս քաշել:

Ջերմասիւնան. — Մեղվապահի ամենակարևոր հոգսը պիտի լինի հետեւել ձմեռուցի ջերմաստիճանին. նա պետք է ձմեռուցում կախված ունենա ջերմաչափ և աշխատի նորմալ ջերմաստիճան պահպանել աչնտեղ: Յեթե մեղուները տաքացված են, չպետք է անհանգրստանալ յեթե ջերմաստիճանը միքանի սր դրոյից ներքե իջնի: Ձմեռուցը տաքացնելու արհեստական միջոցների չպետք է դիմել, քանի վոր ջերմաստիճանը դրոյից ցած չէ, յեթե մինչև իսկ փեթակները տաքացված չեն: Իսկ ծալբահեղ գեպքերում մեղվապահը կարող է ստիպված լինել ձմեռուցը տաքացնել, բայց չափազանց զգուշ պետք է լինի ջերմաստիճանի սուր առատանումներից. միայն կերասինկայից ոգտվելը կարող է նպատակահարմար լինել:

Յերբ դարունը մոտենում է, յեղանակը տաքանում է, իսկ մեղուներին դուրս գնելու հնարավորություն չկա, ձմեռուցում մեղուները կարող են խիստ

տառապել շոգից (յեթե ձմեռուցը գետնափոր չէ): Այդ դեպքում ամեն հնարավոր միջոցներով պետք է ուժեղացնել ոդափոխությունը, գիշերները դռները բացել և ալլն: Մինչուչն ժամանակ պետք է փեթակներն արկանոցները լաչն բացել և ցերեկները պահպանել ձմեռուցում բացարձակ մթություն:

Ուժեղ ընտանիքների արկանոցն ավելի չէ լաչն, թույլերինը՝ նեղ: Յեթե հնարավոր լինել, շատ լավ կլինել հատակը բոլորովին հեռացնել: Սակայն այդ բոլորը պետք է անել այնպես, վոր մկները չմտնեն:

Յերբ մեղուները ցրտից կամ շոգից չեն նեղվում, ընկղմվում են լիակատար հանգստի մեջ, և նստում փեթակում այնքան հանգաբար, վոր ձմեռուց մտնելիս պետք է ուշադրությամբ ականջ դնես, վորպեսզի հազիվ լսես նրանց խուլ և մեղմ բվկոցը. իսկ յեթե նրանք շոգում են, կամ մրսում, ուժգին կերպով աղմկում են:

Ձմեռվա ընթացքում առանց անհրաժեշտության չպետք է մտնել ձմեռուց. մտնելիս պետք է աղմուկ և թխկոց չանել: Յեթե մեղվանոցը լավ է հարմարեցրած, բավական է ձմեռվա ընթացքում ընդամենը միքանի անգամ ներս մտնել ստուգելու մեղուների դրությունը՝ թե ինչպես պետք է դասավորել փեթակները ձմեռուցում, ալլ արդեն բավական պաղղ է մի քցումունքներից:

Ձմեռուցում մեղուներին կերակրելը. — Աշունքվանից մեղվապահը պետք է մեղուներին ապահովի լսովորակ պաշարի անհրաժեշտ քանակով, վորը ըստ իր դասավորության ևս պետք է համապատասխանի մեղուների պահանջին: Սակայն կարող են լինել հատ ու կենա ընտանիքներ, վորոնց մեղվապահը աշունը ձևոք

հասցնել չի կարողացել: Ստուգելու համար, մեղուհի սոված է թե վոչ, պետք է բանալ փեթակը և վերևից նայել շրջանակների արանքը: Յեթե մեղվի կծիկը շրջանակների խորքում հանգիստ նստած է, կնշանակի նա սոված է: Իսկ յեթե կծիկը բարձրացել է վերև և հասել է շրջանակների վերի ձողերին, ուրեմն պաշարը սպառված է և նրանց անհրաժեշտ է կերակրել:

Պետք է սակայն նկատի առնել, վոր ուժեղ ընտանիքները միևնույն պայմաններում այնպես սեղմ կծիկ չեն կապում և խորը չեն իջնում, ինչպես թուլերը. այստեղ իհարկե նշանակություն ունի նույնպես շրջանակի բարձրությունը: Լավագույն կերը այս դեպքում կերակրաշողախն է, վոր պետք է պատրաստել այս կերպ: Տաքացնել ծոր մեղրը կրակի վրա, լցնել նրա մեջ մանր աղացած և թանդիֆով անցկացրած մաքուր շաքարի փոշի և հունցել, հետզհետե շաքարափոշի ավելացնելով, մինչև շաղախն այնքան կալղանա, վոր այլևս փոշի չի վերցնի. տափակացնել, փաթաթել թանդիֆի մեջ և դնել շրջանակների վրա մոտ 2 ֆունտանոց կտորով:

Իրա փոխարեն կարելի է դնել նաև շաքարի կտրիչներ, մի փոքր խոնավացրած, վոչ մի կարիք չկա հետագայում այս շաքարը թրջելու:

Բոլորովին թուլատրիկի չե ձմեռոցում մեղուհիներին շաքարաջուր տալ կամ շրջանակները բաժանել և արանքներով կնքած շրջանակներ դնել:

Մեղուներից դուրս դնելու չպետք է շտապել, յեթե նրանք իրենց ձմեռոցում լավ են զգում. բայց յեթե նրանք ձմեռոցում նեղվում են, պետք է դուրս դնել,

հենց վոր ձյունը հալվի. և յեղանակը փոքր ի շատե նպաստավոր կլինի:

Ընթանիքների բուլացումը դուրս դնելուց հետո սովորական չեղուկ չէ մեղուհի. նրա պատճառների մասին մենք արդեն խոսել ենք. վորքան մեծ է ալդ թուլացումը, այնքան մեղուհի վատ է ձմեռել. այդ չեղուկը պետք է մեղվապահին չափանիշ ծառայի ձմեռելու հաջողության մասին դատելու համար: Ե. Ֆիլիպսը գտնում է, վոր աշնանը ձմեռվա համապատասխան խնամատարություն միջոցով կարելի է աչա չեղուկը վերացնել. համենայն դեպս ամեն մի մեղվապահ պետք է ամեն կերպ ձգտի նվազեցնել ալդ թուլացումը և վորքան ավելի ալդ նրան հաջողվում է, այնքան նա ավելի մոտ է մեղուհիների աշնան և ձմեռվա խնամքի բուն նպատակին:

Վերջացնում ենք մեր աշխատությունը նույն Ֆիլիպսի խոսքերով:

«Մեղվապահը պետք է հավատացած լինի, վոր վորքան նա լավ է տաքացնում իր մեղուհիներին, դրսում են ձմեռում նրանք թե ներսում, այդ միևնույն է, այնքան ավելի լավ կվարձատրեն նրան մեղուհիները մեղրով հետևյալ տարում: Յերբեք չի կարելի ձմեռալին կորուստները համարել անխուսափելի. և այն մեղվապահները, վորոնք ալդ կորուստների վրա նայում են վորպես անհրաժեշտություն, լուրջ կերպով սխալվում են: Չի կարող մեղվաբուծությունը դարդացումը տեղի ունենալ իր ամբողջությամբ, քանի վոր չեն նվազեցված մեղուհիների ձմեռվա կորուստները»:

Ց Ա Ն Կ

Ա. Հանդատի կացութիւն	3
Բ. Զանազան հանդամանքների ազդեցու- թիւնը հանդատի կացութեան վրա. .	8
Գ. Մեղուների ձմեռելու շերիւ յեղանակ.	32
Դ. Մեղուների ձմեռելը դրսում.	36
Ե. Մեղուների ձմեռելը ներսում.	39
Զ. Մեղուների խնամքը և հսկողութիւնը ձմեռացում.	43

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0292100

23.138

ԳԻՆԸ 8 ԿՈՊ. (1½ մամուլ)

6 20.

ВОСТОК/ВОСТОК
Дипломатический
СССР

Х. ТЕР-АВАКЯН

Осенний и зимний уход за пчелами

Госиздат ССР Армении
Эривань—1930